

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Catalogus van vindplaatsen in de Harnaschpolder

Bult, E.J.; Bult E.J.

Citation

Bult, E. J. (2014). *Catalogus van vindplaatsen in de Harnaschpolder*. Delft: Archeologie Delft. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4296435>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4296435>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Delftse Archeologische Notitie 67

Catalogus van woonplaatsen in de Harnaschpolder

Epko J. Bult

Periode van uitvoer:	2014
Locatie:	Harnaschpolder
Projectcode:	MD057
Projectleider:	drs. E.J. Bult
Status:	Definitieve versie, december 2014

ISSN: 1879-9590
© 2015 Archeologie Delft

Archeologie
Delft

Postbus 78
2600 ME Delft
015-2602358
archeologie@delft.nl
www.archeologie-delft.nl

Samenvatting

Het archeologisch onderzoek in de Harnaschpolder kent al een lange geschiedenis. Deze catalogus bevat een samenvatting van de resultaten van al deze onderzoeken, de locatie van de archeologische vindplaatsen en hun codering en registratiegegevens. Ook is per vindplaats een uitgebreide literatuurverwijzing opgenomen naar publicaties waarin de resultaten van het onderzoek zijn gepubliceerd.

Inhoudsopgave

3	Inleiding
7	1 Inleiding
11	2 Catalogus van woonplaatsen, grafvelden en verkavelingsstructuren in de Harnaschpolder
	2.1 Toelichting op de catalogus
	2.2 Catalogus van woonplaatsen
35	Gebruikte afkortingen
35	Bibliografie
38	Lijst van afbeeldingen

1 Inleiding

Het archeologisch onderzoek in de Harnaschpolder kent al een lange geschiedenis (afbeelding 1). De eerste waarnemingen die geregistreerd zijn, dateren uit de jaren veertig. Tijdens de bodemkartering van het Westland die door de STIBOKA in 1948 is uitgevoerd, ontdekte de bodemkundige Van Liere verschillende terreinen waarop aanwijzingen werden aangetroffen voor woonplaatsen uit het verleden.¹ Zo ook in de Harnaschpolder, waar hij een nederzetting uit de Romeinse tijd ontdekte en enkele huisterpen. De datering van de middeleeuwse scherven die hij daarbij aantroef, dateerde hij echter te vroeg. Op een van de vindplaatsen werd later door de archeoloog P.J.R. Modderman een nader onderzoek uitgevoerd, waarbij hij de datering van de middeleeuwse vondsten bijstelde tot een latere periode.²

In de daarop volgende decennia werden tijdens bodemverstoringen enkele nieuwe vindplaatsen ontdekt en aangemeld. Op één locatie, waar een Romeinse nederzetting ligt, vormde in 1979 het frasen de aanleiding om een archeologische veldkartering uit te voeren op de plek waar een Romeinse nederzetting lag.³ Bij de aanleg van een ontsluitingsweg in 1980 werden sporen van diezelfde Romeinse nederzetting aangetroffen en in kaart gebracht.⁴

De aanleg van Rijksweg 4 door de Harnaschpolder in 1989 vormde een volgende aanleiding om opgravingen uit te voeren in het tracé en de naastgelegen gronden. Er werd een nederzetting uit de Romeinse tijd onderzocht⁵ en een tweetal huisterpen opgegraven.⁶

De aanleg van het terrein van de Afvalwaterzuiveringsinstallatie Haagse Regio (AWZI-terrein) in het noordelijke deel van de Harnaschpolder vormde de impuls om in de geest van het Verdrag van Valetta een groots opgezet archeologisch onderzoek uit te voeren. Er werd een uitgebreid bureauonderzoek verricht⁷, verkennend veldonderzoek door middel van grondboringen⁸ en proefsleuven⁹ uitgevoerd en vervolgens werden de bedreigde en niet *in situ* te behouden behoudenswaardige vindplaatsen door middel van opgravingen onderzocht. Daarbij werd een nederzetting uit het Midden-Neolithicum¹⁰, twee nederzettingen en een verkavelingssysteem uit de Romeinse tijd¹¹, alsmede nederzettingen uit de Late Middeleeuwen onderzocht.¹² Een synthese van het op het AWZI-terrein uitgevoerde onderzoek, mede in relatie tot archeologisch onderzoek in de nabije omgeving, is in 2008 gepubliceerd.¹³

Sedert 2005 is in verschillende fasen ook de rest van de Harnaschpolder aan een uitgebreid verkennend archeologisch onderzoek onderworpen.¹⁴ Aanleiding was de herinrichting van de rest van de Harnaschpolder, waarbij het tuinbouwgebied werd omgevormd naar woongebieden en bedrijvenlocaties.

Terreinen die behoudenswaardige archeologische sporen bevatten en niet *in situ* bewaard konden worden, werden vervolgens opgegraven. Onderzocht werden verschillende nederzettingen uit de Romeinse tijd met het bijbehorende verkavelingspatroon,¹⁵ alsmede een aantal woonplaatsen uit de Late Middeleeuwen.¹⁶

Deze catalogus bevat een samenvatting van de resultaten van al deze onderzoeken, de locatie van de archeologische vindplaatsen (afbeelding 2) en hun codering en registratiegegevens. Ook is per vindplaats een uitgebreide literatuurverwijzing opgenomen naar publicaties waarin de resultaten van het onderzoek zijn gepubliceerd. Een literatuurlijst completeert de catalogus.

¹ Van Liere 1948.

² Modderman 1949.

³ Bakx 2013.

⁴ Bakx 2013.

⁵ Hessing & Koot 1989.

⁶ Hallewas et al. 1990; Koot 2014.

⁷ Bult et al. 2002.

⁸ Deunhouwer 2003.

⁹ Goossens & Jongste 2003a.

¹⁰ Louwe Kooijmans & Jongste 2006.

¹¹ Goossens 2006a.

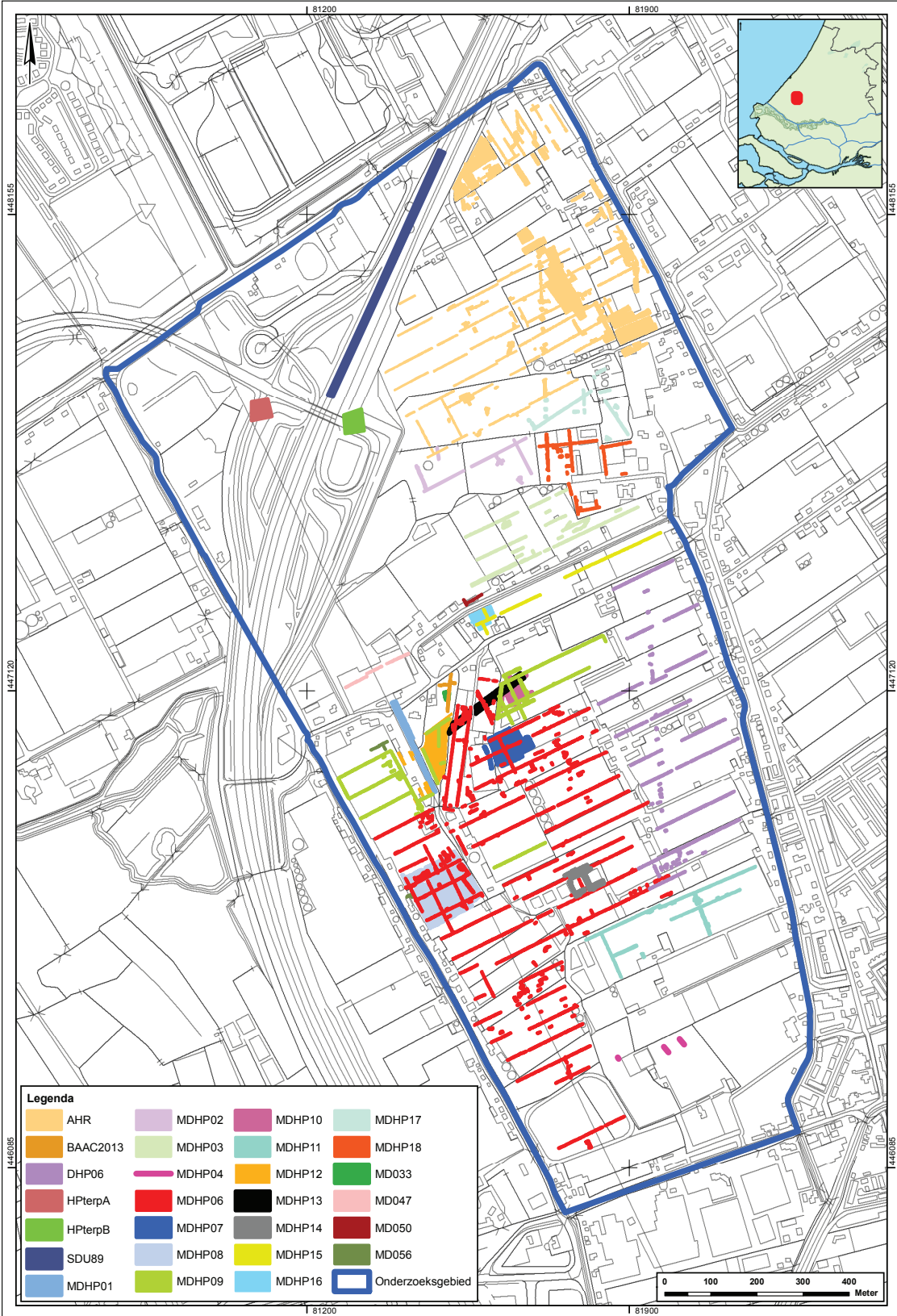
¹² Goossens 2006b.

¹³ Flamman & Besselsen 2008.

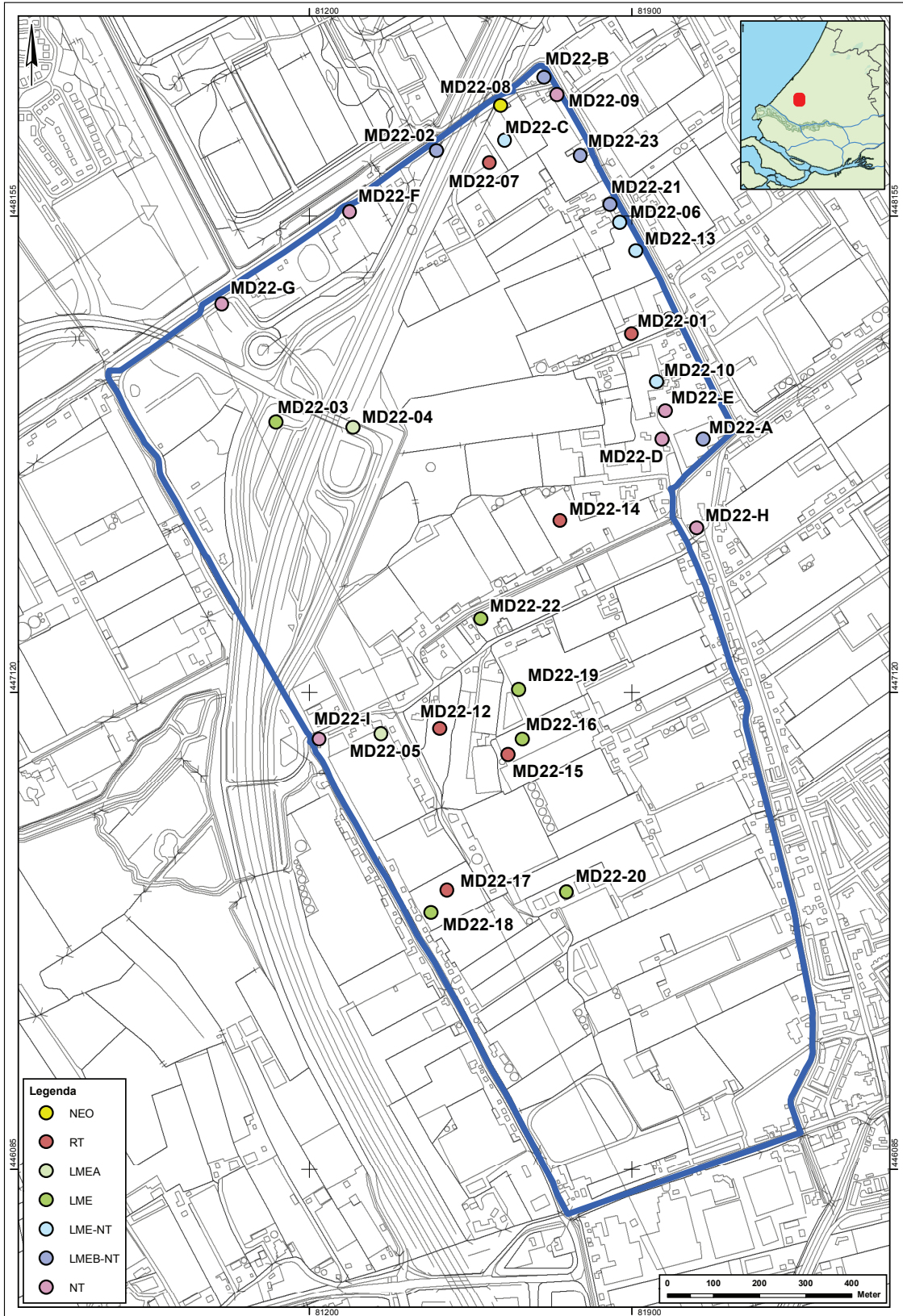
¹⁴ Van der Steen & Bult, 2001; Bult & Kerkhof 2006; Bakx 2011a; Bakx 2011b; Bakx in prep.

¹⁵ Bakx 2013; Bakx in prep.

¹⁶ Bult 2014; Bult in prep.

Afbeelding 1: de locaties van het reeds uitgevoerde archeologisch onderzoek (proefsleuven, opgravingen en begeleidingen) in de Harnaschpolder.

Afbeelding 2: de verspreidingskaart van alle archeologische vindplaatsen waarvan de locatie met behulp van archeologisch onderzoek, historische bronnen en kaarten is opgespoord.

2 Catalogus van woonplaatsen, grafvelden en verkavelingsstructuren in de Harnaschpolder

2.1 Toelichting op de catalogus

In deze catalogus zijn alle woonplaatsen opgenomen die in de Harnaschpolder liggen. Een aanzet voor deze inventarisatie werd eerder verricht ten behoeve van het AHR-project voor het Hoogheemraadschap van Delfland.¹⁷ Per vindplaats worden de volgende categorieën beschreven:

01. Harnaschpolder-code: Dit is het nummer dat de vindplaats tijdens de inventarisatie dan wel tijdens veldwerk heeft gekregen. De codering bestaat uit de aanduiding van het poldernummer (MD22-) gevolgd door een volgnummer voor de archeologische vindplaats, of uit MD22-) gevolgd door een letteraanduiding voor locaties waar op grond van historische (kaart)bronnen een potentiële archeologische vindplaats kan worden vermoed maar nog niet is aangetoond.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: Dit is het nummer van de vindplaats zoals die in de catalogus behorende bij de archeologische waarderingskaart van de gemeente Midden-Delfland staat vermeld.¹⁸

03. AHR-code: Dit is het nummer dat de vindplaats tijdens de inventarisatie dan wel tijdens het veldwerk ten behoeve van het Afvalwaterzuiveringsproject van het Hoogheemraadschap van Delfland (AHR-project) heeft gekregen. De codering bestaat uit de aanduiding van het project (AHR) gevolgd door een volgnummer.

04. Archis-waarnemingsnummer: Dit is de vindplaatscodering zoals die binnen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wordt gebruikt. Het betreft het Archis-waarnemingsnummer, maar kan zijn aangevuld met het registratienummer uit het Centraal Archeologisch Archief (CAA nr.) of het registratienummer uit het Centraal Monumenten Archief (CMA nr.).

05. Overige codes: Vermelding van de registratiecode waaronder de vindplaats bij archeologische instellingen is geregistreerd of onder welke projectcode de vindplaats is aangetroffen.

06. Coördinaten: De coördinaten van het centrum van de vindplaats. Tussen haakjes is achter de coördinaten aangegeven met welke precisie de vindplaats bekend is. 1 geeft aan dat de vindplaats slechts tot op 100 meter nauwkeurig is bepaald. 2 betekent dat de lokalisering tot op tien meter nauwkeurig is, 3 geeft aan dat de vindplaats tot op één of enkele meters bekend is.

07. Gemeente/plaats: De gemeente en plaats op welk grondgebied of waarbij de vindplaats ligt.

08. Toponiem: De polder waarin de vindplaats ligt, zo mogelijk aangevuld met de toponiem van het terrein.

09. Type vindplaats: Een (voorlopige) interpretatie van de aard van de vindplaats, zoals nederzetting, huisterp, grafveld etc.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: De (voorlopige) datering van de vindplaats.

11. Geologie: Beschrijving van de afzettingen ter plekke van de vindplaats.

12. NAP-hoogte: De hoogteligging van het maaiveld ten opzichte van NAP.

13. Beschrijving vindplaats: Korte beschrijving van het soort onderzoek dat op de vindplaats heeft plaatsgevonden, de relevante gegevens die het onderzoek heeft opgeleverd en de (voorlopige) conclusies van het onderzoek.

14. Beschrijving vondsten: Samenvatting van de mobiele vondsten en de

¹⁷ Bult et al. 2002, 59-72.

¹⁸ Kerkhof et al. 2010.

datering ervan.

15. Literatuur: Bronverwijzing naar publicaties.

16. Bronnen: Verwijzing naar archiefstukken en kaartmateriaal NA= Nationaal Archief 's-Gravenhage, GAD= Gemeentearchief Delft, HHD= Hoogheemraadschap van Delfland).

2.2 Catalogus van woonplaatsen, grafvelden en verkavelingsstructuren

01. Harnaschpolder-code: MD22-01.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 45.

03. AHR-code: AHR-01.

04. Archis-waarnemingsnummer: 24424; I20814 & 407266. CAA nr.37E-32N.

05. Overige codes: campagne 03HP (proefsleuven), campagne 07HP (opgraving).

06. Coördinaten: 81.900 / 447.900 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Harnaschpolder.

09. Type vindplaats: Nederzetting.

10. Datering vindplaats: Romeinse tijd, 125-275.

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: Gevonden in de jaren 1970 door een particulier bij het graven van een kuil in de tuinkas. Tijdens proefsleuvenonderzoek door het ADC zijn meerdere sporen aan het licht gekomen. In 2003 werd de nederzetting voor een groot deel door het ADC opgegraven. Het zuidelijke deel van de nederzetting is nog niet opgegraven.

De nederzetting dateert uit de periode 125-275 na Chr. Er werden sporen van vier gebouwen aangetroffen: drie boerderijen en een mogelijke spieker. Verder werden er drie waterputten, waaronder een wijnavat, greppels en kuilen teruggevonden. Behalve de Romeinse sporen zijn ook sporen uit de Late Middeleeuwen aangetroffen (MD22-11)

14. Beschrijving vondsten: Het Romeinse vondstmateriaal bestaat uit aardewerk, dierlijk bot, glas, keramisch bouwmateriaal, natuursteen, en metaal.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002; Goossens & Jongste 2003; Goossens 2006a; Goossens 2008.

01. Harnaschpolder-code: MD22-02.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 44.

03. AHR-code: AHR 02 (opgraving).

04. Archis-waarnemingsnummer: 57224, I20814 & 407266, CAA nr. 37EN-165.

05. Overige codes: SDU'89 (werkgroep Oud-Schipluiden: opgraving), campagne 03HP (proefsleuven), campagne 05HP (opgraving).

06. Coördinaten: 81.475/ 448.296 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Den Dulder.

09. Type vindplaats: Nederzetting.

10. Datering vindplaats: Romeinse tijd, tweede helft 2^e eeuw – eerste helft 3^e eeuw.

11. Geologie: Kleidekafzetting Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: Tijdens een verkennend archeologisch onderzoek in 1989 werd een 45 meter lange proefsleuf gegraven. In de sleuf werden grondsporen in de vorm van kuilen en greppels uit de Romeinse tijd gevon-

den. Plaatselijk zijn resten van een bewoningslaag aangetroffen. Op basis van de grondsporen lijkt sprake van een nederzetting. De greppels zijn bij elkaar gevonden op de oostzijde van het terrein en houden wellicht verband met een erfscheiding. Het onderzoek werd uitgevoerd door leden van de Archeologische Werkgroep Rijswijk en de Historische Vereniging Oud-Schipluiden. De eindverantwoordelijkheid berustte bij de ROB.

Karterend booronderzoek in 2001 door RAAP heeft geen aanvullende informatie over de omvang, de exacte aard en de conserveringsomstandigheden van de vindplaats opgeleverd. In 2003 is aansluitend op de oostzijde van deze proefsleuf een groot deel van het terrein opgegraven door het ADC. Daarbij zijn de westelijke, zuidelijke en oostelijke begrenzing van de nederzetting vastgesteld. Deze bestond uit een slotensysteem. Binnen het slotenpatroon wijzen de grondsporen niet op intensieve bewoning. Een huisplattegrond is niet aangetroffen, wel sloten en afvalkuilen. De clustering van de kuilen en de erin begraven objecten wijzen op een bijzonder (rituele) context. Mogelijk lag de bijbehorende bebouwing noordelijk, buiten het opgegraven gebied, mogelijk deels in de Hoekpolder.

Op basis van de keramiek dateert de woonplaats van de tweede helft van de 2^e eeuw tot in de eerste helft van de 3^e eeuw.

14. Beschrijving vondsten: Er is veel aardewerk en dierlijk bot aangetroffen. Botmateriaal vormt de grootste groep vondsten. Behalve de gangbare zoogdieren rund, paard, schaap, varken en hond werden er twee bijzondere vogelsoorten aangetroffen, te weten zeearend en pelikaan. Tot de aardewerkvondsten behoren scherven *terra sigillata*, Belgische waar, geveerd aardewerk, gladwandig aardewerk, ruwwandig aardewerk, dikwandig aardewerk, Low Landware, kurkurnen en handgevormd aardewerk. Laatstgenoemde soort keramiek komt het meeste voor. Ook komen er enkele stukken keramisch bouw materiaal voor. Van natuursteen werden er slijpstenen en maalsteenfragmenten aangetroffen. Er zijn weinig fragmenten metaal en glas gevonden.

15. Literatuur: Bloemers 1978; Hessing & Koot 1989; Koot 1989; Deunhouwer 2001; Bult *et al.* 2002; Goossens & Jongste 2003; Goossens 2006a; Goossens 2008.

01. Harnaschpolder-code: MD22-03.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 93.

03. AHR-code: AHR03.

04. Archis-waarnemingsnummer: Archis waarnemingsnummer 24704; CAA nr.: 37EN-42.

05. Overige codes: Harnaschpolder terp A (opgraving).

06. Coördinaten: 81.128/447.707 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Harnaschpolder.

09. Type vindplaats: Nederzetting, huisterp.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen (circa 1150 – circa 1350).

11. Geologie: Hollandveen.

12. NAP-hoogte: 2,1 meter –NAP.

13. Beschrijving vindplaats: In 1989 werd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) een opgraving uitgevoerd in een laatmiddeleeuwse terp die in het tracé van de aan te leggen A4 lag. Er werd een ovale terp met een omvang van ongeveer 30 bij 39 meter aangetroffen. De zichtbare hoogte bedroeg in het veld ongeveer 40 cm. De top lag op 210 tot 215 cm beneden NAP. De terp lag op veen. Het terp lichaam heeft de onderliggende veenlaag geconserveerd, terwijl dezelfde veenlaag buiten de terp onderhevig was aan processen als oxidatie en inklinking waardoor het is verdwenen. Door het gewicht van de ophogingsklei is het terp lichaam weggezakt in het veen.

Het terplichaam bestond uit een pakket klei waarin drie fasen werden onderscheiden. In de oudste fase werd op het natuurlijke veen een laag klei opgebracht. Eén van de weinig gevonden sporen uit deze fase is een haardplaats. Een waterput voorzag in de behoefte aan drinkwater. De aanvang van de bewoning dateert uit het tweede of derde kwart van de 12e eeuw.

In de tweede fase vond ophoging van de terp plaats waarna rond 1200 of begin 13e eeuw de terp nogmaals werd opgehoogd. Op de flank van de terp lag een dikke afval laag waarin onder meer baksteen en aardewerk. De brokken baksteen wijzen op een (gedeeltelijk?) in bakstenen uitgevoerd gebouw in de laatste bewoningsfase. Omstreeks 1350 werd de terp verlaten.

Er zijn geen resten van een gebouw gevonden. Dit hangt hoogstwaarschijnlijk samen met de constructiemethode van 'non-earth fast' funderen.

De woonplaats lag op grondgebied van de Hof van Delft. Uit de kaart van de Hoflanden van Maerten Cornelisz. uit 1528-1538 blijkt dat deze locatie op dat moment onbewoond was en toebehoorde aan de Heilige Geest te Delft en Willem Aernsz. (of Willem Aemsz.). Uit latere kaarten van onder meer Jan Potter uit 1574 blijkt eveneens dat dit perceel niet meer werd bewoond.

14. Beschrijving vondsten: Er zijn veel scherven aardewerk geborgen en een aantal dierlijke botten. De twee meest voorkomende soorten baksels zijn kogelpotaardewerk en roodbakkend aardewerk, gevolgd door Paffrathtype aardewerk, Andennetype aardewerk en Pingsdorftype aardewerk. Ook is er grijsbakkend aardewerk aangetroffen. Steengoed is redelijk goed vertegenwoordigd. Er zijn ook enkele fragmenten aardewerk uit de Romeinse Tijd gevonden. Deze scherven zijn waarschijnlijk met de aanvoer van de specie voor de terpophoging aangevoerd. Voort zijn er fragmenten van maalstenen aangetroffen, fragmenten van een zandstenen vijzel, een kaardenkam en een groot aantal benen glissen. Op basis van het aardewerk dateert de bewoning tussen het tweede of derde kwart van de 12^e eeuw en het midden van de 14^e eeuw.

15. Literatuur: Hallewas *et al.* 1990; Hessing & de Haan 1990; Koot 1993; Bult *et al.* 2002; Koot 2014.

16. Bronnen: NA, Kaarten VTH, inv.nr. 2342-14: Poeldyck; GAD, Kaartboek van het Weeshuis fol.5 J. Potter 1574. Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712.

01. Harnaschpolder-code: MD22-04.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 92.

03. AHR-code: AHR04.

04. Archis-waarnemingsnummer: Archis-waarnemingsnummer 31574 CAA nr.: 37EN-63.

05. Overige codes: Harnaschpolder terp B (opgraving).

06. Coördinaten: 81.300 / 447.690 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Harnaschpolder.

09. Type vindplaats: Nederzetting, huisterp.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen (circa 1125 – 1200).

11. Geologie: Klei op veen.

12. NAP-hoogte: 2,0 meter –NAP.

13. Beschrijving vindplaats: In 1989 werd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) een opgraving uitgevoerd in een laatmiddeleeuwse terp die in het tracé van de aan te leggen A4 lag. De ovale terp meet ongeveer 45 bij 30 meter. De hoogte ten opzichte van de omgeving was ongeveer dertig centimeter. De top lag op circa 200 cm beneden NAP. De terp lag op veen. Tussen de onderliggende veenlaag en de eerste ophogingslaag lag een humeuze kleilaag die mogelijk van natuurlijke oorsprong is en is geïnterpreteerd als Gantel Laag. Ook een sedimentatie van de Laag van Poeldijk

behoort tot de mogelijkheden, terwijl een derde interpretatie is dat deze laag is opgeworpen. Er zijn geen vondsten in deze laag gedaan. Wel is een waterput gevonden die vanuit deze laag is ingegraven. In de waterput is een vrijwel complete tuitpot van Pingsdorftype aardewerk gevonden. Een depressie aan de noordwestzijde van de terp kan het laatste restant zijn van een greppel om de woonplaats.

De terp werd tweemaal opgehoogd, waarbij tijdens de laatste fase een plaggendam langs de noordelijke en westelijke zijde van de terp werd aangebracht. Een vage humeuze zone aan de noordwestzijde van de terp is mogelijk een restant van een greppel. De totale ophoging heeft tenminste 80 cm bedragen. De terp is dermate gering van omvang dat er gedurende alle fasen ruimte is voor maximaal één woning. Van de woning zijn geen constructiesporen aangetroffen. Het ontbreken van gebouwsporen hangt zeer waarschijnlijk samen met de constructiemethode (zie opmerkingen vindplaats AHR03). Wel werd de haardplaats terug gevonden.

De vindplaats heeft in de 16e eeuw buiten het gebied van de Hof van Delft gelegen.

14. Beschrijving vondsten: Er zijn meerdere fragmenten aardewerk aangetroffen. Kogelpotbaksels komen het meeste voor, gevolgd door Paffrathtype aardewerk, Pingsdorftype aardewerk en Andennetype aardewerk. Grijsbakend en roodbakend aardewerk als ook proto-steengoed ontbreken vrijwel geheel. Enkele fragmenten aardewerk uit de Romeinse tijd zijn waarschijnlijk met de aanvoer van de specie voor de terpophoging meegekomen. Verder zijn er enkele brokjes tufsteen en kalksteen gevonden, slachtafval in de vorm van dierenbotten, een paar glissen van bot en een oesdop van been. Op basis van de aardewerkvondsten dateert de bewoning vanaf het eerste kwart van de 12^e eeuw tot het einde van de 12^e eeuw of het begin van de 13^e eeuw.

15. Literatuur: Hallewas *et al.* 1990; Hessing & de Haan 1990; Koot 1993; Bult *et al.* 2002; Koot 2014.

16. Bronnen: Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruijckus, 1712.

01. Harnaschpolder-code: MD22-05.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 96.

03. AHR-code: n.v.t.

04. Archis-waarnemingsnummer: 413256.

05. Overige codes: waarneming, MD056.

06. Coördinaten: 81.354 / 447.027 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Woudselaan 37.

09. Type vindplaats: Nederzetting, huisterp.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen.

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: Kleine huisterp met een lichte ophoging. Deze huisterp werd in de jaren 1970 geëgaliseerd. Daarbij werden tijdens een veldkartering een aantal scherven aardewerk opgehaald.

14. Beschrijving vondsten: Aardewerkscherven en dierlijk botmateriaal. Het meeste aardewerk dateert uit de 13^e en 14^e eeuw.

15. Literatuur: Bult 1983.

16. Bronnen: Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruijckus, 1712.

01. Harnaschpolder-code: MD22-06.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland:

03. AHR-code: AHR06.

04. Archis-waarnemingsnummer:

05. Overige codes: Campagne 03HP (proefsleuven), campagne 07HP (opgraving).

06. Coördinaten: 81.874 / 448.140 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen (12^e eeuw – heden).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend

13. Beschrijving vindplaats: De aangetroffen sporen zijn afkomstig van de randzone van de nederzetting, waarvan de kern meer naar de Noordhoornseweg heeft gelegen.

De sporen behoren tot een woonplaats die ook bekend is uit historisch kaartmateriaal. In het kaartboek van de Hoflanden van Delft, daterend tussen 1528 en 1535, door Maerten Cornelisz. is op dit perceel een woning getekend. Uit een lijst van eigenaren en gebruikers blijkt dat het perceel waarop de woning staat door Claes Symonsz. werd gebruikt. De woning komt ook voor op de kaart uit 1611 van Floris Balthasar en op de kaart van Johan de Beest uit 1629. De woning behoort dan toe aan Grietje Pieters. Ook op de kaart van Nicolaes Klinckaert uit 1671 staat een woning op deze piek aangegeven, evenals op de kaart van Kruikius (1712) en de kadastrale kaart uit ongeveer 1830. De locatie was tot 2004 bewoond.

Er werd een terrein van ongeveer 100 x 70 m onderzocht, waarin sporen van sloten, greppels, kuilen en waterputten werden aangetroffen. De sloten zijn over maximaal een lengte van 29 meter geregistreerd. Ze variëren in breedte van één tot vijf meter en hebben waarschijnlijk één of meerdere erven van de woonplaats omvat.

Er werden in totaal vijf ronde waterputten aangetroffen. Vier waterputten waren van baksteen en met puin opgevuld. Twee waterputten waren door middel van een koper op dieper niveau onderling verbonden. De vijfde waterput bestond uit twee op elkaar gestapelde eikenhouten tonnen.

De sporen werden tijdens een archeologische opgraving in 2004 en tijdens een archeologische begeleiding in 2006 aangetroffen. Het onderzoek werd uitgevoerd door het ADC in het kader van het archeologieproject van de Afvalwateringszuivering Haagse Regio (AHR).

14. Beschrijving vondsten: Er zijn weinig vondsten verzameld (n=32). De vondsten bestaan voornamelijk uit aardewerk (n=28) en enkele fragmenten metaal, dierlijk bot en keramisch bouw materiaal. De oudste scherven behoren tot het Pingsdorf-type aardewerk dat uit de 12^e eeuw dateert.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002; Goossens 2006b; Lohof 2007.

16. Bronnen: NA, Kaarten VTH, inv.nr. 2342-14: Poeldyck; NA, archief van de familie Van Adrichem, 3.20.01-j; HHD, Kaartboek Fraterhuis, landmeter Jan van Beest; NA collectie Hingman inv.nr. 4193 Kaart Nicolaes Klinckaert 1671; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, circa 1830;

01. Harnaschpolder-code: MD22-07.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 01.

03. AHR-code: AHR39

04. Archis-waarnemingsnummer: 45225 & 404492.

05. Overige codes: 02-HP (booronderzoek en proefput).

06. Coördinaten: 81.591 / 448.270 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoorn.
09. Type vindplaats: Nederzetting met bijbehorend grafveld.
10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Midden-Neolithicum.
11. Geologie: Gelegen op oud duinzand.
12. NAP-hoogte: top strandwal 3,5 –NAP, maaiveld onbekend.
13. Beschrijving vindplaats: Deze nederzetting ligt op oud duinzand en werd ontdekt tijdens een karterend booronderzoek in 2000 (02HP). De duinrug is tenminste 45 meter breed en 100 meter lang. Na een waarderend onderzoek is in 2002 een opgraving uitgevoerd. Er zijn paalsporen gevonden waaruit huisplattegronden konden worden gereconstrueerd, stakenrijen, waterputten en -kuilen en menselijke begravingen.
14. Beschrijving vondsten: veel vuursteen, een maalsteen, barnstenen kralen, aardewerkscherven, en dierlijk en menselijk botmateriaal, een bijl van gewei, een peddel, een houten boog.
15. Literatuur: Deunhouwer 2001; Deunhouwer 2002; Deunhouwer 2003a; Deunhouwer 2003b; Louwe Kooijmans & Jongste 2006.

01. Harnaschpolder-code: MD22-08.
02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 02.
03. AHR-code:
04. Archis-waarnemingsnummer:
05. Overige codes: Booronderzoek
06. Coördinaten: 81.615/448.394 (3).
07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.
08. Toponiem: Noordhoorn.
09. Type vindplaats: Menselijk botmateriaal.
10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Neolithicum.
11. Geologie: Gelegen op oud duinzand.
12. NAP-hoogte: onbekend.
13. Beschrijving vindplaats: Deze nederzetting werd ontdekt tijdens een karterend booronderzoek in 2001. Het terrein met een zeer hoge archeologische waarde vormt een geheel met monumentnummer 16190. Het monument strekt zich uit tot op het grondgebied van de gemeente Rijswijk. Op het terrein bevinden zich ook resten van een Romeinse vindplaats die aansluit op en behoort bij MD22-02.
14. Beschrijving vondsten: Aardewerkscherven, vuursteen, hout, dierlijk botmateriaal en schelpen. Uit de Romeinse tijd is aardewerk en dierlijk botmateriaal afkomstig.
15. Literatuur: Deunhouwer 2003b; Flamman & Klerks 2008.

01. Harnaschpolder-code: MD22-09.
02. Vindplaatscode Midden-Delfland: geen.
03. AHR-code: AHR09.
04. Archis-waarnemingsnummer:
05. Overige codes: Campagne 03HP (proefsleuven) en campagne 07HP (opgraving).
06. Coördinaten: 81.737 / 448.418 (3).
07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.
08. Toponiem: Den Dulder.
09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.
10. Datering vindplaats: Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd (vóór 1528 – na circa 1830).
11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.
12. NAP-hoogte: onbekend.
13. Beschrijving vindplaats: Er werd een gebied van slechts 19 x 4,6 m onderzocht. Daarbij werd de zuidwesthoek van de nederzetting aangesneden. De

nederzetting was daar begrensd door een 3 m brede sloot die aan de binnenzijde was voorzien van een houten beschoeiing. De kern van de nederzetting met de gebouwstructuren lag buiten bereik van het onderzoek, dicht bij de Noordhoornseweg.

In het kaartboek van de hoflanden van Delft daterend tussen 1528 en 1535 is door Maerten Comelisz. op dit perceel een woning getekend. Uit een lijst van eigenaren en gebruikers blijkt dat deze woning Michiel Claesz woninck werd genoemd. De woning komt ook voor op de kaart uit 1611 van Floris Balthasar, op de kaart van Nicolaes Klinckaert (1671), op de kaart van Kruikius (1712) en de kadastrale kaart uit ongeveer 1830.

De eerste sporen van deze vindplaats werden gedurende het graven van proefsleuven in 2003 aangetroffen (campagne 03HP). Later werd tijdens de archeologische begeleiding (campagne 07HP) nader onderzoek verricht. Het onderzoek werd uitgevoerd door het ADC in het kader van het archeologieproject van de Afvalwateringszuivering Haagse Regio (AHR).

14. Beschrijving vondsten: Aardewerk (n=31), keramisch bouw materiaal, dierlijk bot, glas en metaal. De datering van het vondstmateriaal uit de slootvulling is vanaf ongeveer 1525 tot circa 1600. Opvallende vondsten zijn een tinnen lepel en twee koperen vingerhoeden. Gelet op de afbeeldingen op historisch kaartmateriaal zal de nederzetting langer hebben bestaan dan de jongste vondsten aangeven.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002; Goossens 2006b.

16. Bronnen: NA, Kaarten VTH, inv.nr. 2342-14: Poeldyck; Kaartboek van Floris Balthasar 1611; NA collectie Hingman inv.nr. 4193 Kaart Nicolaes Klinckaert 1671; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712;

01. Harnaschpolder-code: MD22-10.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: -.

03. AHR-code: AHR14 / AHR37.

04. Archis-waarnemingsnummer:

05. Overige codes: Projectcode 07HP (opgraving).

06. Coördinaten: 81.954 / 447.795 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. Datering vindplaats: Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd (circa 1200 – na 1830).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: Sporen die aan deze vindplaats kunnen worden toegeschreven zijn aangetroffen in het kader van het onderzoek naar de verkaveling en de randzone van nederzettingen uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

De kern van de nederzetting moet dicht bij de Noordhoornseweg worden gezocht. Tot de sporen behoren drie ingegraven potten in staande positie die in een boogvormig patroon liggen. Dergelijke vondsten zijn elders aangetroffen in combinatie met spiekers. Verder zijn er kuilen en greppels aangetroffen.

De woning die bij deze sporen moet hebben behoord, komt voor het eerst voor op de kaart van Floris Balthasar uit 1611, vervolgens ook op de kaart van Kruikius uit 1712 en op de kadastrale kaart uit ongeveer 1830.

14. Beschrijving vondsten: Tot de oudste sporen behoren scherven aardewerk uit het Maasland die dateren uit de late 12^e eeuw of vroege 13^e eeuw. De ingegraven potten die bij de spieker behoren, dateren uit de 14^e – 15^e eeuw. Voorts zijn er scherven uit het begin van de 16^e eeuw aangetroffen.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002; Goossens 2006b.

16. Bronnen: Kaartboek van Floris Balthasar 1611; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ca. 1830;

01. Harnaschpolder-code: MD22-11.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland:

03. AHR-code: AHR01 / AHR15.

04. Archis-waarnemingsnummer:

05. Overige codes: Projectcodes 02 HP (proefsleuven), 07HP (opgraving).

06. Coördinaten: 81.982 / 447.931 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd (12B/13A – voor 1712).

11. Geologie: Kleidekafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: Er zijn sporen van deze nederzetting over een oppervlak van 40 x 60 meter aangetroffen. De sporen overlappen ten dele de Romeinse sporen van vindplaats MD22-01. Ook onderling oversnijden de sporen uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd elkaar. De sporen bestaan uit kuilen, greppels en sloten. Ook is de polygonale structuur van vijf paalkuilen ontdekt die aan een hooiberg kunnen worden toegeschreven.

Hoewel er aardewerk is aangetroffen dat dateert vanaf de 13^e eeuw, komt de nederzetting niet voor in het kaartboek van de Hoflanden van Delft getekend door Maerten Comelisz., dat dateert tussen 1528 en 1535. Op de kaart uit het Fraterhuis van Delft van Johan van Beest van 1629 (een kopie van de kaart van Floris Jacobsz. uit 1606) komt de woning voor het eerst voor. In 1629 stond op deze plek de woning van Hendric Willemszoon van Altena. Vervolgens is de woning terug te vinden op de kaart van Kruikius (1712) en de kadastrale kaart uit ongeveer 1830.

14. Beschrijving vondsten: In de jaren '70 werden in totaal 5 fragmenten middeleeuws aardewerk aangetroffen, daterend uit de tweede helft van de 12^e eeuw en/of het begin van de 13^e eeuw: Pingsdorftype aardewerk, Andennetype aardewerk en blauwgrijs gedraaid aardewerk. Tijdens het project 07HP zijn er vele vondsten geborgen, waaronder aardewerk, keramisch bouw materiaal en natuursteen. Ook komen enkele fragmenten metaal, schelp en slak voor. De oudste vondst is een fragment Andennetype aardewerk uit de late 12^e of eerste helft van de 13^e eeuw. Andere scherven dateren uit de 14^e en 15^e eeuw en uit de Nieuwe tijd.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002; Goossens 2006b.

16. Bronnen: HHD Kaartboek Fraterhuis, cartograaf Jacob van Beest, 1629; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ca. 1830.

01. Harnaschpolder-code: MD22-12.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 47.

03. AHR-code: n.v.t.

04. Archis-waarnemingsnummer: 12599.

05. Overige codes: MDHP-01/ MDHP-09 (proefsleuven) / MDHP-12 (opgraving) / MD033 (opgraving) / A-12.0048 (code BAAC: opgraving).

06. Coördinaten: 81.483 / 447.041 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Woudselaan 12 / Woudselaan 33 / Woudselaan 27.

09. Type vindplaats: Nederzetting.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Romeinse tijd.

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: 1,0 meter –NAP.

13. Beschrijving vindplaats: Een terrein met sporen van bewoning dat in 1968 is ontdekt en in 2008 ten dele is opgegraven. De nederzetting ligt op de oeverwal van de geulafzettingen van de Gantel Laag. Onder een grotendeels intacte cultuurlaag ter hoogte van de restgeullaagte zijn twee huizen en meerdere waterputten aangetroffen.

De bewoning vangt vanaf 70 na Chr. aan met een erf met een woonstalhuis en bijgebouw. Omstreeks 100 na Chr. wordt het erf opnieuw ingedeeld, waarbij een nieuw huis en bijgebouw wordt gebouwd. In het noordwesten van het erf wordt gedurende de gebruiksperiode een jonge man van circa 20 jaar begraven. Vanaf het tweede kwart van de tweede eeuw worden er in de lager gelegen oostelijke zone enkele greppels gegraven die voorzagen in de ontwatering en afwatering van de oeverwal. Rond 150 na Chr. wordt dit systeem vervangen door een grootschalig uitgelegd verkavelingssysteem waarin ook andere nederzettingen in de regio zijn opgenomen. Dit systeem is tot het begin van de derde eeuw in gebruik geweest.

Eén gebouw heeft een enigszins vierkante plattegrond met aan de noordzijde een zogenaamde *porticus*. Het gebouw is omgeven door een vierkante greppelstructuur. Mogelijk heeft het een cultusfunctie gehad. De andere gebouwplattegrond is van een woonstalboerderij van tenminste 20 meter lang en 6,5 meter breed. Hierbij lag een waterput die onderin beschoeid was met vlechtwerk.

Gebouwsproten ontbreken vanaf het begin van het tweede kwart van de 2^e eeuw, maar het aardewerk toont aan dat de bewoning nog wel langer is gecontinueerd.

14. Beschrijving vondsten: Er is aardewerk, menselijk bot, dierlijk bot, metaal, natuursteen en glas gevonden. Opmerkelijk is de vondst van de begraving van 79 weefgewichten in de kuil met het hondengraf. Dit wijst op een cultusplaats.

15. Literatuur: Bakx 2009; Bakx 2013; Kooi 2013; Bakx 2014.

01. Harnaschpolder-code: MD22-13.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 45.

03. AHR-code: AHR16 / AHR37.

04. Archis-waarnemingsnummer: 24424.

05. Overige codes: Campagne 03HP (proefsleuven), campagne 07HP (opgraving).

06. Coördinaten: 81.909 /448.079 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd (13^e eeuw – 2003).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: De vindplaats is ontdekt tijdens graafwerkzaamheden in een kas in de jaren 1970. In 2003 is de vindplaats nader in kaart gebracht tijdens het graven van proefsleuven (campagne 03HP). De nederzetting ligt op een terrein waar ook sporen uit de Romeinse tijd zijn aangetroffen (MD22-01). Tijdens archeologische begeleiding in 2004 (07HP) door het ADC is een oppervlak van ongeveer 55 x 25 m van de westrand van de nederzetting onderzocht. Verder is in 2006 door het ADC een archeologische begeleiding uitgevoerd. De sporen bestonden hoofdzakelijk uit kuilen, sloten en enkele waterputten en bevinden zich in de randzone van het achtererf van de nederzetting. De kern van de bewoning ligt dicht naar de Noordhoornseweg.

De oudste afbeelding komt voor in het registerboek van de goederen van de familie Van Adrichem op een kaart van landmeter Coenraet. Oelensz. uit 1557. De boerderij is afgebeeld met twee hooibergen, een apart poortgebouwtje en een smalle vijver of kulk op het terrein. Het woonhuis lijkt gescheiden van het stalgedeelte, waarvoor een apart woonhuis is geplaatst. Het geheel lijkt op een belangrijk woonerf. De woning met hooiberg komt ook voor op de kaart van Jan van Beest uit 1629 als de woning van Jan Jansz. Romenbur(g). De woning staat ook afgebeeld op de kaart van Nicolaes Klinckaert uit 1671 en op de kaart van Kruikius uit 1712. De woning staat ook afgebeeld op de kadastrale minuut van ongeveer 1830. Het erf is tot de sloop in 2004 bebouwd gebleven.

14. Beschrijving vondsten: aardewerk, waaronder steengoed, roodbakend aardewerk en porselein, dierlijk bot, metaal. Het oudste aardewerk dateert uit de 13^e eeuw. Het overige materiaal dateert uit de Late Middeleeuwen en uit de Nieuwe tijd en geeft ondersteuning aan de veronderstelling van continuïteit van de bewoning op deze locatie. Verder is er een zilveren groot die tussen 1400 en 1500 kan worden gedateerd gevonden, als ook een laatmiddeleeuwse gesp.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002; Goossens & Jongste 2003; Goossens 2006, 67-73; Lohof 2007.

16. Bronnen: NA Archief van Van Adrichem 3.20.01 fol.24; HHD, kaartboek van het Fraterhuis door Jan van Beest 1629; NA collectie Hingman inv.nr. 4193 door Klinckaert, 1671; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Hamasch Eerste blad, ca. 1832.

01. Harnaschpolder-code: MD22-14.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 46.

03. AHR-code: n.v.t.

04. Archis-waarnemingsnummer: 413240.

05. Overige codes: MDHP03 (proefsleuven).

06. Coördinaten: 81.744 / 447.493 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Lookwatering.

09. Type vindplaats: Nederzetting, onbepaald, of *off-site* locatie.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Romeinse tijd.

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: Bij een proefsleuvenonderzoek in 2004 is een aantal verkavelingsgreppels en een onbeschoeide waterkuil aangetroffen. De waterkuil behoort vermoedelijk bij een nederzetting. Sleuven ten oosten van de vindplaats hebben geen nederzetting aangetoond. In de waterkuil is veel (voornamelijk handgevormd) aardewerk aangetroffen.

14. Beschrijving vondsten: Handgevormd aardewerk, een scherp gladwandig wit en een scherp ruwwandig aardewerk, dierlijk bot en natuursteen.

15. Literatuur: Bult & Groen 2005.

01. Harnaschpolder-code: MD22-15.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 48.

03. AHR-code: n.v.t.

04. Archis-waarnemingsnummer: 413244.

05. Overige codes: MDHP 06 (proefsleuven) / MDHP07 (opgraving).

06. Coördinaten: 81.631 / 447.985 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Harnaschpolder.

09. Type vindplaats: Crematiegraf.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Romeinse tijd (eerste kwart van

de 3^e eeuw).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: 1,0 meter –NAP.

13. Beschrijving vindplaats: Tijdens een proefsleuven campagne (MDHP06) in 2006 werd een Romeins crematiegraf ontdekt. Het graf lag binnen de begrenzing van een nederzetting uit de Volle Middeleeuwen (MD22-16) en was deels verstoord. De locatie ligt op een oeverwal naast een kreek. Later is het graf verder opgegraven (MDHP07). Het graf bestond uit resten van de brandstapel waarin ook stukken crematie lagen. De brandstapelresten waren over een groot deel van het vlak verspreid en bevonden zich vooral in de onderzijde van de bouwvoor. Mogelijk heeft er over de brandstapelresten een (lage) grafheuvel gelegen. Deze heeft mogelijk het uitgangspunt gevormd om er in de Late Middeleeuwen een boerderij op te bouwen. De grafheuvel is door latere grondwerkzaamheden geheel geëgaliseerd. Het graf dateert aan de hand van het aardewerk in het eerste kwart van de 3^e eeuw.

14. Beschrijving vondsten: Het graf bevatte 4 borden van Pompejaans rood aardewerk, 2 borden van *terra sigillata* aardewerk, een amfoor en een deukbeker van geverfd aardewerk met metaalglans. Niet al het aardewerk vertoont sporen van verbranding.

15. Literatuur: Bakx 2008a; Bakx 2008c; Bult in prep.

01. Harnaschpolder-code: MD22-16.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 48.

03. AHR-code: n.v.t.

04. Archis-waarnemingsnummer: 413244.

05. Overige codes: MDHP 06 (proefsleuven) / MDHP07 (opgraving).

06. Coördinaten: 81.662 / 447.018 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Harnaschpolder.

09. Type vindplaats: Nederzetting.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen (circa 1200 – circa 1350).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: 1,0 meter –NAP.

13. Beschrijving vindplaats: Tijdens een proefsleuven campagne (MDHP 06) in 2006 werd een nederzetting uit de Late Middeleeuwen ontdekt. Later is de nederzetting verder opgegraven (MDHP07). De middeleeuwse nederzetting bestaat vooral uit sloten, greppels en kuilen. Een huisplattegrond is niet aangetroffen, wel kan de plek waar het huis heeft gestaan worden bepaald. Deze bleek te liggen op de plek waar in de Romeinse tijd brandstapelresten op het maaiveld waren gedeponeerd die zeer waarschijnlijk met een lage grafheuvel waren bedekt (MDHP22-15).

De nederzetting was vanaf het tweede kwart van de 14^e eeuw in ieder geval leenbezit en viel onder het ambacht van Willem van Naaldwijk. Rond het erf werden dierenbegravingen aangetroffen.

14. Beschrijving vondsten: Het middeleeuwse aardewerk bestaat voor het grootste gedeelte uit roodbakkend aardewerk, gevolgd door kogelpotaardewerk, grijsbakkend aardewerk en Elmpt. Pingsdorftype aardewerk en Paffrahttype aardewerk ontbreken vrijwel geheel en ook de steengoedbaksels zijn slechts in lage percentages aanwezig. De datering van het aardewerk wijst op een aanvang van de nederzetting vlak voor 1200 en een einde in het derde kwart van de 14^e eeuw. Verder zijn aangetroffen fragmenten van dierlijke boten, hout, natuursteen, metaal.

16. Literatuur: Bakx 2008a; Anthonyova 2008; Bult in prep.

01. Harnaschpolder-code: MD22-17.

- 02. Vindplaatscode Midden-Delfland:** 49.
03. AHR-code: n.v.t.
04. Archis-waarnemingsnummer: 24389.
05. Overige codes: MDHP06 (proefsleuven) / MDHP08 (opgraving).
06. Coördinaten: 81.499 / 446.691 (3).
07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.
08. Toponiem: Harnaskade.
09. Type vindplaats: Nederzetting.
10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Romeinse tijd.
11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.
12. NAP-hoogte: 1,0 meter – NAP.
13. Beschrijving vindplaats: De nederzetting is ontdekt bij de bodemkundige veldkartering door Van Liere in de jaren 40 van de vorige eeuw. Aan het maaiveld was een middeleeuwse huisterp zichtbaar. Er is toen een profielkuil gegraven in de top van een laatmiddeleeuwse terp, waarbij onder de terp sporen uit de Romeinse tijd werden aangetroffen.
 Bij proefsleuvenonderzoek in 2006 door Archeologie Delft werden de grenzen van het nederzettingsterrein vastgesteld. In 2007 is de Romeinse nederzetting vrijwel geheel opgegraven door Archeologie Delft. De Romeinse nederzetting heeft sporen van tenminste drie boerderijen en een schuur opgeleverd. Daarnaast zijn (water)kuilen, greppels en palenrijen gevonden. Ook zijn er fragmenten van een oven gevonden. Op de plek van de Romeinse sporen is ook een nederzetting uit de Late Middeleeuwen aangetroffen (MD22-18).
14. Beschrijving vondsten: Er is veel aardewerk en dierlijk botmateriaal aangetroffen. Ook is er in mindere mate natuursteen, glas, hout en metaal gevonden.
15. Literatuur: Van Liere 1948; Modderman 1949; Bakx 2008b; Bakx in prep.

- 01. Harnaschpolder-code:** MD22-18.
02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 49.
03. AHR-code: n.v.t.
04. Archis-waarnemingsnummer: 24389.
05. Overige codes: MDHP06 (proefsleuven) MDHP08 (opgraving).
06. Coördinaten: 81.464 / 446.641 (3).
07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.
08. Toponiem: Harnaskade.
09. Type vindplaats: Nederzetting.
10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen en Nieuwe tijd (12d – 16a).
11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.
12. NAP-hoogte: onbekend.
13. Beschrijving vindplaats: De nederzetting is ontdekt bij de bodemkundige veldkartering door Van Liere in de jaren 40 van de vorige eeuw. Er is toen een profielkuil gegraven in de top van een terp op het terrein. Deze terp is in de jaren '70 geëgaliseerd en verdwenen. In 2007 is de middeleeuwse nederzetting grotendeels opgegraven. Deze lag op een Romeinse vindplaats (MD22-17). Op de middeleeuwse vindplaats zijn geen sporen van gebouwen gevonden, wel greppels, kuilen en een waterput. Van hout van de waterput is een kapdatum bekend die duidelijk maakt dat de put in of na 1378 ± 4 jaar is aangelegd. De plaats waar de boerderij heeft gestaan is te herleiden uit de verspreiding van de middeleeuwse vondsten rondom en op het erf.
 De vindplaats maakte met 30 morgen land deel uit van het ambacht dat Diederik van Raaphorst in 1389 van de Hollandse graaf in leen ontving. Waarschijnlijk kan deze plek worden geïdentificeerd met de 16^e-eeuwse vermelding van het ambachtshuis 'de Hoghe Harnasch.'
14. Beschrijving vondsten: Er is veel aardewerk en dierlijk botmateriaal

aangetroffen. Bij het vaatwerk is het roodbakkende aardewerk in de meerderheid, gevolgd door kogelpotbaksels, Andennetype aardewerk en grijsbakkend aardewerk. Er zijn weinig fragmenten van het Pingsdorftype en het Paffrathtype aardewerk aangetroffen. Ook zijn er erg weinig steengoedbaksels gevonden. Op grond van het aardewerk dateert het begin van de nederzetting uit het einde van de 12^e eeuw en het eerste kwart van de 16^e eeuw. Ook is er natuursteen, glas en metaal gevonden. Bovendien is een ton aangetroffen, waarvan het hout oorspronkelijk uit Zuid-Duitsland afkomstig is.

15. Literatuur: Van Liere 1948; Modderman 1949; Hoek 1973, 72; Hoek 1984, 583; Bakx 2008b; Bakx in prep.

16. Bronnen: Kaart NA inv.nr. 451, Groeneveld 1550.

01. Harnaschpolder-code: MD22-19.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 94.

03. AHR-code: n.v.t.

04. Archis-waarnemingsnummer: 413252.

05. Overige codes: MDHP09 (proefsleuven), MDHP10 (opgraving), MDHP13 (opgraving).

06. Coördinaten: 81.654 / 447.126 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Harnaschpolder.

09. Type vindplaats: Nederzetting.

10. Datering vindplaats: Late Middeleeuwen (12c-14c).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: De nederzetting is in 2007 tijdens een proefsleuvenonderzoek (MDHP09) aangetroffen. De proefsleuven zijn later aangevuld met enkele opgravingsvlakken (MDHP10). Later, in 2008, hebben nog waarnemingen plaatsgevonden tijdens het uitgraven van een wegcunet (MDHP13). Er is geen huisplattegrond aangetroffen. De locatie van de boerderij was te bepalen aan de hand van een lege plek binnen de nederzetting die omgeven is met dubbele sloten en greppels. Vermoedelijk heeft de boerderij op een lichte verhoging gestaan die ten behoeve van de glastuinbouw in het verleden is geëgaliseerd. Op het erf zijn ook de sporen waargenomen van twee greppels die waarschijnlijk ieder een hooimijt omsloten. De nederzetting dateert uit het derde kwart van de 12^e eeuw tot in het derde kwart van de 14^e eeuw.

14. Beschrijving vondsten: Er is voornamelijk aardewerk en dierlijk bot aangetroffen. Bij het aardewerk is het roodbakkende aardewerk de meest voorkomende groep, gevolgd door grijze gedraaide baksels, het kogelpottenaardewerk, Andennetype aardewerk, Paffrathtype aardewerk en Pingsdorftype aardewerk. Verder is er een bronzen puntbeschermer van een zwaardschede aangetroffen, een bronzen pijlpunt en een zilveren mijt.

15. Literatuur: Bakx 2008; Bult in prep.

16. Bronnen: Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruijckus, 1712.

01. Harnaschpolder-code: MD22-20.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: 95.

03. AHR-code: n.v.t.

04. Archis-waarnemingsnummer: 413254.

05. Overige codes: MDHP06 (proefsleuven) / MDHP14 (opgraving).

06. Coördinaten: 81.758 / 446.687 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Harnaschpolder.

09. Type vindplaats: Nederzetting.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen.

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: De vindplaats is in 2006 aangetroffen tijdens een proefsleufonderzoek (MDHP06). Middenin de nederzetting is ten behoeve van de tuinbouw een waterbassin uitgegraven, zodat alleen de randen van de nederzetting bewaard zijn gebleven. Aansluitend op de geplande sleuven zijn de overige delen van de nederzetting tijdens de veldcampagne van het proefsleuvenonderzoek opgegraven (MDHP14). De nederzetting bestond uit greppels en kuilen. De plek waar de boerderij moet hebben gestaan, was reeds geheel verstoord.

14. Beschrijving vondsten: aardewerk en dierlijk bot.

15. Literatuur: Bakx in prep; Bult in prep.

16. Bronnen: Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712.

01. Harnaschpolder-code: MD22-21.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland:

03. AHR-code: AHR07.

04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.

05. Overige codes: n.v.t.

06. Coördinaten: 81.852 / 448.180 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd (vóór 1528 – vóór 1712).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: Hoger dan 0,0 meter + NAP.

13. Beschrijving vindplaats: In het kaartboek van de Hoflanden van Delft daterend tussen 1528 en 1535 is door Maerten Comelisz. op dit perceel een woning getekend. Uit een lijst van eigenaren en gebruikers blijkt dat dit perceel bij Claes Claesz. behoorde (eigenaar en/of gebruiker). De woning met hooiberg staat ook op de kaart van Jan van Beest afgebeeld (1629) als de woning van Jan Jansz. Romenbur(g). Als laatste komt de woning voor op de kaart van Kruikius uit 1712.

Tijdens een door het ADC uitgevoerde archeologische begeleiding in 2006 zijn de resten aangetroffen van een gebouw met muren van ijsselsteen uit de 17e – 19e eeuw en van perceelsloten en enkele afvalkuilen. In één van de perceelsloten is een scherp kogelpotaardewerk van het type Paffrath aangetroffen. Verder is al het aardewerk te dateren uit de periode van de 15e-19e eeuw.

Uit een laatmiddeleeuwse kuil werden in een archeobotanische scan de resten van emmertarwe gevonden, alsmede akkeronkruiden, waaronder bolderik en zwaluwtong. Ook werden resten van bomen gevonden. Uit een archeobotanische scan van een kuilvulling uit de Nieuwe Tijd werden de resten van dorsafval van boekweit gevonden en akkeronkruiden.

14. Beschrijving vondsten: aardewerk van het type Paffrath, Langerwehe, roodbakkend aardewerk, witbakkend aardewerk en industrieel aardewerk, alle voornamelijk uit de 15^e – 19^e eeuw. Verder werd er bouwkeraamiek in de vorm van 17^e -19^e eeuwse bakstenen en plavuizen aangetroffen, alsmede dierlijke botten.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002; Lohof 2007.

16. Bronnen: NA, Kaarten VTH, inv.nr. 2342-14: Poeldyck; Hoogheemraadschap van Delfland, Kaartboek Fraterhuis door landmeter Jan van Beest 1629, aanwinst 1972 nr. 5, KVD 90; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712.

01. Harnaschpolder-code: MD22-22

- 02. Vindplaatscode Midden-Delfland:** -.
- 03. AHR-code:** n.v.t.
- 04. Archis-waarnemingsnummer:** 41019
- 05. Overige codes:** MDHP15 (proefsleuven) / MDHP16 (opgraving).
- 06. Coördinaten:** 81.572 / 447.280 (3).
- 07. Gemeente/plaats:** Midden-Delfland, Den Hoorn.
- 08. Toponiem:** Woudselaan 4.
- 09. Type vindplaats:** Nederzetting, huisterp.
- 10. (Voorlopige) Datering vindplaats:** Late Middeleeuwen (13a-15A).
- 11. Geologie:** Geulafzettingen Gantel Laag.
- 12. NAP-hoogte:** 0,6 meter –NAP.

13. Beschrijving vindplaats: Deze nederzetting werd tijdens een proefsleuvenonderzoek ontdekt (MDHP15) en daarna opgegraven (MDHP16) voor zover de nederzetting niet verstoord was. De opgraving werd uitgevoerd door Archeologie Delft. Er werden meerdere sloten gevonden die het huiserf hebben begrensd. Sporen van gebouwen ontbreken. Wel zijn er aanwijzingen dat er vanaf het tweede kwart van de 14^e eeuw delen van de bebouwing in steen zijn opgetrokken. Hout uit een waterput heeft een kapdatum opgeleverd van tussen 1199 en 1211. De waterput behoort tot de oudste sporen. Verder zijn er dierbegravingen en twee waterkuilen aangetroffen.

De sporen van de bewoning zijn onder te verdelen in vier fasen. De eerste en de derde fase hebben bovendien een vroege en een late variant. Er lijkt in de periode tussen het derde kwart van de 13^e eeuw en het eerste kwart van de 14^e eeuw een hiatus in de bewoning aanwezig.

Er lijkt sprake te zijn van een begraven hofstad. Het betreft zeer waarschijnlijk de resten van het 'huijse of slot van Harnasche', dat in de tweede helft van de 14^e eeuw in bezit kwam van Jacob van Bronckhorst en zijn nazaten.

14. Beschrijving vondsten: Aardewerkscherven uit het begin van de 13e eeuw tot het midden van de 15e eeuw. Van het aardewerk zijn scherven roodbakkend aardewerk veruit in de meerderheid, gevolgd door grijsbakkend aardewerk, steengoed Andennetype aardewerk en kogelpotten. Pingsdorftype aardewerk ontbreekt en er is één fragment Paffrathtype aardewerk aangetroffen. Op grond daarvan dateert de nederzetting uit het eerste kwart van de 13e eeuw. Onder de overige vondsten bevinden zich dierlijk botmateriaal, metalen voorwerpen, onder meer een pijlpunt van een kruisboog en een houten kromme van een boot. Opvallend zijn verder de resten van productieafval voor het vervaardigen van (wit)leer.

15. Literatuur: Arkesteijn 2011; Bakx 2011; Bult 2014; Moerman 2011; Rambonnet 2013.

16. Bronnen: Staten van Holland vóór 1573, inv. nr. 1291, Tiende Penning van Hof van Delft 1561; G.A.D. Kaartboek Weeshuis fol. 9; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712.

- 01. Harnaschpolder-code:** MD22-23.
- 02. Vindplaatscode Midden-Delfland:** n.v.t.
- 03. AHR-code:** AHR08.
- 04. Archis-waarnemingsnummer:** n.v.t.
- 05. Overige codes:** n.v.t.
- 06. Coördinaten:** 81.790 / 448.286 (3).
- 07. Gemeente/plaats:** Midden-Delfland, Den Hoorn.
- 08. Toponiem:** Noordhoornseweg.
- 09. Type vindplaats:** Nederzetting woonhuis/boerderij.
- 10. (Voorlopige) Datering vindplaats:** Late Middeleeuwen- Nieuwe tijd (vóór 1528 – verdwenen vóór 1832).
- 10. Geologie:** Geulafzettingen Gantel Laag.
- 11. NAP-hoogte:** hoger dan 0,0 meter + NAP.

13. Beschrijving vindplaats: Uit een lijst van eigenaren en gebruikers die bij het kaartboek van de Hoflanden van Delft door Maerten Cornelisz. behoort en dateert tussen 1528 en 1535, blijkt dat op dit perceel een woning stond genaamd Claes Zymonz. woninck. Op de bij de lijst behorende kaart van de hoflanden staat op dit perceel echter geen woning aangetekend. De woning met hooiberg staat wel op de kaart van Jan van Beest afgebeeld (1629) als de woning van Grietje Pieters. Ook op de kaart van Kruikius (1712) is een woning afgebeeld. Op de kadastrale kaart van ongeveer 1832 ontbreekt een huis. Tegenwoordig is het perceel weer bebouwd.

Tijdens een archeologische begeleiding uitgevoerd door het ADC in 2006 werden veelal verstoringen van de afbraak teruggevonden van het gebouw dat er had gestaan. Enkele sporen bleken ouder, maar konden wegens gebrek aan dateerbaar vondstmateriaal niet worden gedateerd. Twee greppels lijken onderdeel van de percelering uit te maken en worden op grond van de kleur tot hooguit het einde van de Late Middeleeuwen gerekend.

14. Beschrijving vondsten: metalen spijker en enkele dierenbotten. Verder veel recent puin.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002; Lohof 2007.

16. Bronnen: NA, Kaarten VTH, inv.nr. 2342-14: Poeldyck; Hoogheemraadschap van Delft, Kaartboek Fraterhuis, aanwinst 1972, nr. 5., KVD 90; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ongeveer 1830.

01. Harnaschpolder-code: MD22-24.

02. Vindplaatscode: Midden-Delfland:

03. AHR-code: AHR 36, MDHP02, MDHP03, MDHP04, MDHP06, MDHP09, MDHP11, MDHP, MDHP13, MDHP14, MDHP17, MDHP18, MD047, MD050, MD056.

04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.

05. Overige codes: .

06. Coördinaten: 80.763 / 447.809; 81.702 / 448.481; 82.266 / 446.162; 81.760 / 445.987.

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: verkaveling

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Romeinse tijd (100– 275).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag, dekafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: tussen 0,0 en meter beneden NAP.

13. Beschrijving vindplaats: Tijdens het graven van de proefsleuven in de verschillende opgravingscampagnes zijn sporen van verkaveling uit de Romeinse tijd aangetroffen. Het is duidelijk dat het land op grootschalige wijze systematisch is ontwaterd en ingericht door het graven van een uitgebreid slotensysteem. Daarbij vormen de nederzettingsserven een geïntegreerd onderdeel en is het slotenpatroon aangepast aan de morfologische terreinsituatie.

Er zijn meerdere verkavelingssystemen aangelegd. Het eerste systeem bestaat uit een hoofdsloot die meebuigt met de natuurlijke formatie van een geul in de ondergrond en hoofdzakelijk noord – zuid/ zuidwest is gericht. In de hoofdsloot monden een aantal vertakkingen uit die een onregelmatige blokverkaveling vormen in met name de komgronden van de dekafzettingen van de Gantel Laag. Dit stelsel wordt gedateerd in de tweede helft van de tweede eeuw na Chr.

Het tweede stelsel bestaat uit een regelmatige strokenverkaveling die noordnoordwest – zuidzuidoost is georiënteerd. Deze ligt op de gronden van de zandige oeverwal. Dit stelsel wordt gedateerd tussen ca. 125 na Chr. en 150 na Chr. De afwatering van deze sloten vond plaats op de restbedding van de Gantelgeul.

Het derde stelsel is de opvolger van het tweede stelsel en eveneens gelegen op de zandige oeverwal van de geulafzettingen van de Gantel Laag. De oriëntatie is globaal zuidzuidwest – noordnoordoost. Het oppervlak van de kavels is in dit stelsel groter dan dat van de kavels in stelsel 2. De afwatering geschiedt op een hoofdsloot die van noord naar zuid door het gebied loopt. Dit stelsel wordt gedateerd tussen ca. 150 na Chr. en 260 na Chr. Deze sloot ligt parallel aan een tweede hoofdsloot die op een afstand van circa 205 meter ligt. Deze sloten zijn in noordelijke richting tot aan de nederzetting 'Rijswijk de Bult,' circa 1,5 kilometer ten noorden van de Harnaschpolder in de gemeente Rijswijk te vervolgen.

Klaarblijkelijk stonden de greppels niet het gehele jaar vol water. In de bodem van de sloten zijn soms kuilen gegraven om het grondwater te bereiken.

14. Beschrijving vondsten: Het grootste deel bestaat uit handgevormd inheems-Romeins aardewerk, gevolgd door Low Lands Ware.

15. Literatuur: Goossens & Jongste 2003; Goossens & Flamman 2006a; Van Londen 2008; Bakx 2011a; Bakx in prep.

16. Bronnen: n.v.t.

01. Harnaschpolder-code: MD22-25.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland:

03. AHR-code: AHR 38, MDHP02, MDHP03, MDHP04, MDHP06, MDHP09, MDHP11, MDHP, MDHP13, MDHP14, MDHP17, MDHP18, MD047, MD050, MD056.

04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.

05. Overige codes: n.v.t.

06. Coördinaten: 80.763 / 447.809; 81.702 / 448.480; 82.266 / 446.163; 81.760 / 445.987.

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: verkaveling Middeleeuwen / Nieuwe tijd.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen – Nieuwe Tijd (1200 – 1832).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag, dekafzettingen Gantel Laag en dekafzekkingen op Hollandveen.

12. NAP-hoogte: tussen 0,0 meter en meter -NAP.

13. Beschrijving vindplaats: Het gebied binnen de Harnaschpolder wordt gekenmerkt door een onregelmatige blokvormige verkaveling. De blokken liggen wel gegroepeerd in stroken die overwegend oost-west zijn gericht, met uitzondering van een strook in het centrum langs de Lotswatering, die overwegend noord-zuid is georiënteerd.

De oudste verkavelingsssporen zijn voor het noordelijke gedeelte van de Harnaschpolder gekarteerd in het kaartboek van de Hoflanden van Delft daterend tussen 1528 en 1535 door Maerten Cornelisz. Voor het gehele grondgebied van de Harnaschpolder is de kaart van Kruikius uit 1712 beschikbaar. Een vergelijking met recentere kaarten leert dat de meeste veranderingen in de strook langs de Zweth en langs de Woudselaan zijn aangebracht als gevolg van de uitbreiding van de glastuinbouw. Voor de gehele polder lijken de veranderingen sedert 1712 echter gering te zijn geweest.

Tijdens de diverse archeologische proefsleufonderzoeken zijn ook geen drastische wijzigingen in het verkavelingspatroon geconstateerd. De conclusie is dat de verkaveling die op de kaart van Kruikius is weergegeven, het oorspronkelijke middeleeuwse verkavelingspatroon weerspiegelt.

Het verkavelingspatroon bestaat uit natuurlijke watertjes die deels zijn gekanaliseerd en uit gegraven sloten. De natuurlijke wateren zijn herkenbaar aan hun kronkelige verloop, aan het kenmerk dat gegraven sloten niet over deze natuurlijke wateren doorlopen en aan het feit dat ze zich voortzetten tot bui-

ten de Harnaschpolder. Sommige van deze natuurlijke wateren gaan terug tot in de Romeinse tijd of Vroege Middeleeuwen en zorgden voor de ontwatering van het gebied in de richting van de Lee. Ook blijken ze vaak gebruikt te zijn als begrenzing van de mini-ambachts heerlijkheden die in het gebied voorkomen.

De gegraven sloten komen veelal uit op de natuurlijke wateren. Opvallend is verder dat ze in tegenstelling tot de natuurlijke wateren bij de Lots Watering een duidelijke breuk laten zien tussen de verkavelingsrichting van de Harnaschpolder en de Woudsepolder. De heersende verkavelingsrichting is namelijk in beide polders 90 graden ten opzichte van elkaar gedraaid. Dit wijst er op dat de verkaveling jonger is dan de Lots Watering. De Lots Watering wordt als een belending voor het eerst genoemd in 1454,¹⁹ zal ouder zijn en op zijn vroegst pas in de tweede helft van de 12^e eeuw zijn gegraven, maar waarschijnlijk pas in de eerste helft van de 13^e eeuw. De fijnmazige opdeling van de aparte stukken land tussen de natuurlijke wateren in percelen met kavelsloten in beide poldergebieden is derhalve jonger dan de aanleg van de Lots Watering.

14. Beschrijving vondsten: geen.

15. Literatuur: Goossens & Flamman 2006b; Bult et.al. 2002; Bakx 2011a; Bakx 2011b; Bult 2014.

16. Bronnen: NA, Kaarten VTH, inv.nr. 2342-14: Poeldyck; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ongeveer 1830.

01. Harnaschpolder-code: MD22-A.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland:

03. AHR-code: AHR05.

04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.

05. Overige codes: n.v.t.

06. Coördinaten: 81.055 / 447.670 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem:

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen- Nieuwe tijd (vóór 1528 – vóór 1712).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: hoger dan 0,0 meter + NAP.

13. Beschrijving vindplaats: In het kaartboek van de Hoflanden van Delft daterend tussen 1528 en 1535 is door Maerten Cornelisz. op dit perceel een woning getekend. Uit een lijst van eigenaren en gebruikers blijkt dat deze woning door Willem Cornelisz. werd gebruikt. Op latere kaarten komt deze woning niet meer voor.

14. Beschrijving vondsten: Geen.

15. Literatuur: Bult et al. 2002.

16. Bronnen: NAA, Kaarten VTH, inv.nr. 2342-14: Poeldyck; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712.

01. Harnaschpolder-code: MD22-B.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: n.v.t.

03. AHR-code: AHR10

04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.

05. Overige codes: n.v.t.

06. Coördinaten: 81.709 /448.456 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Hoeve Swetshouck(1588), sedert 1610 Het Bonte Huis.

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen – Nieuwe tijd (vóór 1528 – heden).

¹⁹ Hoek 1973, 72.

11. Geologie: Vlietland.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: In het kaartboek van de Hoflanden van Delft daterend tussen 1528 en 1535 is door Maerten Cornelisz. op dit perceel een woning getekend. Het perceel is buitendijks land (vlietland) en er is in de bij het kaartboek behorende lijst niet vermeld wie de eigenaar of bewoner is. In 1588 is Mr. Jan de Groot, vader van de geleerde Hugo de Groot en inwoner van Delft, eigenaar van de woning genaamd Swetshouck. Bij het huis behoorde aanvankelijk slechts 2,5 hont land in de Harnaschpolder, wat aan het eind van de 16^e eeuw door aankoop was uitgebreid tot 10 morgen, 2 hont en 8 roeden. Het totale bedrijf was ongeveer 30 morgen groot en het meeste land lag in de Plaspoelpolder van het ambacht Rijswijk. Sedert 1610 wordt de boerderij het Bonte Huis genoemd.

In de tijd van De Groot functioneerde de woning als boerderij waarop een pachter de bedrijfsvoering uitoefende en de opkamer dienst deed als heerschapskamer voor de eigenaren in de warme zomermaanden. Uit 1621 is een inventaris van het agrarische deel van het bedrijf bekend: 14 melkkoeien, 3 merries, 1 ruïn, 3 wagens, oogst van haver, gerst, erwten, bonen en hooi.

In 1653 wordt de woning omschreven als bestaande uit "huys, schuur, barge (hooibergen), boomgaert ende beplantingen". Bij de woning behoorde 30 morgen land, waarvan 12 morgen in Peuldijk (Hof van Delft). Het erf was 200 roeden groot en had de status van vrij hofland. Tot 1770 werd er gemengd bedrijf uitgeoefend, daarna was het een herberg tot 1976.

14. Beschrijving vondsten: Geen.

15. Literatuur: Ham 1996 ; Bult *et al.* 2002.

16. Bronnen: NA, Kaarten VTH, inv.nr. 2342-14: Poeldyck; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ongeveer 1830.

01. Harnaschpolder-code: MD22-C.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: n.v.t.

03. AHR-code: AHR11.

04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.

05. Overige codes: n.v.t.

06. Coördinaten: 81.624 / 448.319 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Late Middeleeuwen- Nieuwe tijd (vóór 1528 – tussen 1574 en 1712).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: onbekend.

13. Beschrijving vindplaats: In het kaartboek van de Hoflanden van Delft daterend tussen 1528 en 1535 is door Maerten Cornelisz. op dit perceel een woning getekend. Uit een lijst van eigenaren en gebruikers blijkt dat deze woning Willem Aemsz (of Aerntsz?) woninck wordt genoemd. Op een kaart van landmeter Jan Potter uit 1574 staat hier nog steeds een woning aangegeven. Nadien komt deze woning op kaarten niet meer voor.

14. Beschrijving vondsten: Geen.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002.

16. Bronnen: NA, Kaarten VTH, inv.nr. 2342-14: Poeldyck; Gemeentearchief Delft, Kaartboek van het Weeshuis folie 5 door J. Potter, 1574; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712.

01. Harnaschpolder-code: MD22-D.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: n.v.t.

03. AHR-code: AHR12.
04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.
05. Overige codes: n.v.t.
06. Coördinaten: 81.966 / 447.670 (3).
07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.
08. Toponiem: Noordhoornseweg.
09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.
10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Nieuwe tijd (vóór 1712 – na 1832).
11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.
12. NAP-hoogte: onbekend.
13. Beschrijving vindplaats: De woning komt voor het eerst voor op de kaart van Kruikius uit 1712 en verder op de kadastrale kaart van ongeveer 1830.
14. Beschrijving vondsten: Geen.
15. Literatuur: Bult *et al.* 2002.
16. Bronnen: Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ongeveer 1830.

01. Harnaschpolder-code: MD22-E.
02. Vindplaatscode Midden-Delfland: n.v.t.
03. AHR-code: AHR13.
04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.
05. Overige codes: n.v.t.
06. Coördinaten: 81.973 / 447.731 (3).
07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.
08. Toponiem: Noordhoornseweg.
09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.
10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Nieuwe tijd (vóór 1622 – na 1830).
11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.
12. NAP-hoogte: Hoger dan 0,0 meter + NAP.
13. Beschrijving vindplaats: De woning komt voor het eerst voor op de kaart van Johan van Beest uit 1629, naar het origineel van Floris Jacobsz. uit 1606. De woning komt ook voor op de kaart van Kruikius uit 1712 en de eerste kadastrale kaart uit ongeveer 1830.
14. Beschrijving vondsten: Geen.
15. Literatuur: Bult *et al.* 2002.
16. Bronnen: HHD kaartboek Fraterhuis door Johan van Beest, 1629; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ongeveer 1830.

01. Harnaschpolder-code: MD22-F.
02. Vindplaatscode Midden-Delfland: n.v.t.
03. AHR-code: AHR17.
04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.
05. Overige codes: n.v.t.
06. Coördinaten: 81.288 / 448.164 (3).
07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.
08. Toponiem: Noordhoornseweg.
09. Type vindplaats: Gebouw.
10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Nieuwe tijd (vóór 1629 – tussen 1712 en circa 1830).
11. Geologie: Dekafzettingen Gantel Laag.
12. NAP-hoogte: hoger dan 0,0 meter + NAP.
13. Beschrijving vindplaats: De woning komt op de kaart van Jan van Beest uit 1629 voor op vlietland in de Zweth. Ook voor op de kaart van Kruikius

uit 1712 staat hier nog een woning afgebeeld. Op latere kaarten ontbreekt de woning.

14. Beschrijving vondsten: Geen.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002.

16. Bronnen: HHD kaartboek van het Fraterhuis, door Johan van Beest, 1629; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ongeveer 1830.

01. Harnaschpolder-code: MD22-G.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: n.v.t.

03. AHR-code: AHR18

04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.

05. Overige codes: n.v.t.

06. Coördinaten: 80.010 / 447.964 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Nieuwe tijd (vóór 1629 – vóór 1712).

11. Geologie: Onbekend.

12. NAP-hoogte: Hoger dan 0,0 meter + NAP.

13. Beschrijving vindplaats: Op de kaart van Jan van Beest uit 1629 staat op deze locatie een woning zonder hooiberg afgebeeld. Op latere kaarten komt deze woning niet voor.

14. Beschrijving vondsten: Geen.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002.

16. Bronnen: HHD kaartboek Fraterhuis door Jan van Beest, 1629; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712.

01. Harnaschpolder-code: MD22-H.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: n.v.t.

03. AHR-code: AHR19

04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.

05. Overige codes: n.v.t.

06. Coördinaten: 82.041 / 447.477 (3).

07. Gemeente/plaats: Midden-Delfland, Den Hoorn.

08. Toponiem: Noordhoornseweg.

09. Type vindplaats: Nederzetting woonhuis/boerderij.

10. (Voorlopige) Datering vindplaats: Nieuwe tijd (vóór 1712 – na circa 1830).

11. Geologie: Geulafzettingen Gantel Laag.

12. NAP-hoogte: hoger dan 0,0 meter + NAP.

13. Beschrijving vindplaats: De woning komt voor op de kaart van Kruikius uit 1712 en de kadastrale kaart uit ongeveer 1830.

14. Beschrijving vondsten: Geen.

15. Literatuur: Bult *et al.* 2002.

16. Bronnen: Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ca. 1830.

01. Harnaschpolder-code: MD22-I.

02. Vindplaatscode Midden-Delfland: n.v.t.

03. AHR-code: n.v.t.

04. Archis-waarnemingsnummer: n.v.t.

05. Overige codes: n.v.t.

- 06. Coördinaten:** 81.222 / 447.018 (3).
- 07. Gemeente/plaats:** Midden-Delfland, Den Hoorn.
- 08. Toponiem:** voor 1572 Monniks- of Broedersmolen, later Harnaschmolen.
- 09. Type vindplaats:** Molen.
- 10. (Voorlopige) Datering vindplaats:** Nieuwe tijd (tussen 1514 en 1569 – 1933).
- 11. Geologie:** Dekafzettingen Gantel Laag.
- 12. NAP-hoogte:** 0,0 meter + NAP.
- 13. Beschrijving vindplaats:** Aan het einde van de Woudselaan stond de Monniks- of Harnaschmolen, die sinds het gebied een polder was geworden, het polderwater opvoerde naar het boezemwater in de Lots Watering. Wanneer de eerste molen in de Harnaschpolder werd gebouwd, is onbekend. Volgens de 'Informatie' op de verponding van 1514 bezat het ambacht Woud-Harnasch, dat delen van de Woudse- en de Harnaschpolder omvatte, nog slechts één poldermolen. De molen van de Harnaschpolder moet kort daarna zijn opgericht, want in 1569 beeldt Potter hem af.
- 14. Beschrijving vondsten:** Geen.
- 15. Literatuur:** Fruin 1866; 2002.
- 16. Bronnen:** N.A. Collectie Hingman, inv.nr 2341, kaart Jan Jansz. Potter uit 1569; Kaart van het Hoogheemraadschap van Delfland door J. Kruikius, 1712; Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, ca. 1830.

Geraadpleegde bronnen

Nationaal Archief 's-Gravenhage

Staten van Holland voor 1573, inv.nr. 1291, Tiende Penning van Hof van Delft 1561.

Inventaris Hingman Hoflanden onder Delft, nr. 2341 J.Potter 1569.

Inventaris Hingman Hoflanden onder Delft, nr. 2342-14.

Inventaris Hingman inv. nr.4193 Kaart N. Klinckaert 1671.

Archief van de familie Van Adrichem 3.20.01-j.

Inventarisnr. 451, Groeneveld 1550.

Gemeentearchief Delft

Kaartboek Weeshuis fol.5 J. Potter 1574.

Kaartboek Weeshuis fol.9.

Kaartboek Floris Balthasar 1611.

Kadastrale kaart gemeente Hof van Delft, sectie B Harnasch Eerste blad, circa 1830.

Hoogheemraadschap van Delfland

Kaartboek Fraterhuis, landmeter J. van Beest 1629.

Gebruikte afkortingen

DAR *Delftse Archeologische Rapporten*

HOP *Haagse Oudheidkundige Publicaties*

NAR *Nederlands Archeologisch Rapporten*

NO *Nederlandse Oudheden*

RAM *Rapportage Archeologische Monumentenzorg*

Literatuur

Arkesteijn, M., 2011: *Een laatmiddeleeuwse boerderij in de Harnaschpolder, gemeente Midden-Delfland*. Leiden, BA scriptie Universiteit Leiden, Faculteit der Archeologie.

Bakx, J.P., 2008a: Midden-Delfland, Harnaschpolder-Woudselaan, in: *Archeologische Kroniek van Zuid-Holland 2007, Holland 40, 70-72*.

Bakx, J.P., 2008b: Midden-Delfland, Harnaschpolder-Harnaschkade, in: *Archeologische Kroniek van Zuid-Holland 2007, Holland 40, 68-70*.

Bakx, J.P., 2008c: Spoorloos verdwenen. Grafrituelen in de Romeinse tijd, *Delft, Cultuurhistorisch Magazine voor Delft nr.3, 4-6*.

Bakx, J.P., 2009: *Archeologische Kroniek van Schipluiden 2008, Jaarverslag Historische Vereniging Oud-Schipluiden 2008, 27-31*.

Bakx, J.P.L., 2011a: Proefsleuvenonderzoek in de Voordijkshoornse- en Harnaschpolder te Delfland: Romeinse verkaveling en een laatmiddeleeuwse woonplaats. Mens en landschap in de Delftse regio deel III, *DAR 93*.

Bakx, J.P.L., 2011b: Proefsleuvenonderzoek in de Harnaschpolder- 't Scharnier Oost, Midden-Delfland: Romeinse verkaveling en een laatmiddeleeuwse

woonplaats. Mens en landschap in de Delftse regio deel VI, *DAR 105*.

Bakx, J.P., 2013: Met rituelen omsloten. Opgraving van een inheems-Romeinse nederzetting langs de Woudselaan in de Harnaschpolder, gemeente Midden-Delfland. Mens en landschap in de Delftse regio VII, *DAR 107*.

Bakx, J.P., 2014a: Woudselaan 23, Den Hoorn. Een archeologische opgraving en begeleiding van een deel van een Romeins erf, *DAR 123*.

Bakx, J.P. 2014b: Woudselaan 23, Archeologische kroniek van Midden-Delfland 2013, *Historisch Jaarboek Schipluiden 2013*, 105-107.

Bakx, J.P., in prep.

Bloemers, J.H.F., 1978: Rijswijk (Z.H.), 'de Bult' Eine Siedlung der Cananefaten. *NO 8*.

Bult, E.J., 1983: Midden-Delfland, een archeologische kartering. Inventarisatie-waardering-bewoningsgeschiedenis, *NAR 2*.

Bult, E.J., 2014: 'Huijse of 't slot Harnasche'. Een archeologische opgraving van een middeleeuwse vindplaats (MD22-22) in de Harnaschpolder van de gemeente Midden-Delfland. Mens en landschap in de Delftse regio deel IX, *DAR 121*.

Bult, E.J., in prep.

Bult, E.J., J.M. Koot, H. van Londen & D.C.M. Raemaekers, 2002: Standaard Archeologische Inventarisatie plus Harnaschpolder, Archeologische monumentenzorg in het AHR-project. Deel 1: het voorbereidende werk, *HOP 6*, 31-96.

Bult, E.J. & J.W. Groen 2005: Midden-Delfland- Den hoorn- Harnaschpolder, Archeologische Kroniek 2004, *Holland 37*, 102.

Bult, E. J. & M. Kerkhof 2006: Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek (IVO) van twee plangebieden aan de Lookwatering en de Groene Zoom in de Harnaschpolder en de Voordijkshoornsepolder (Delft), *DAR 51*.

Bult, E.J., H. Groenendaal, J. Moerman, P. van Oord & F. van Ooststroom, 2009: *Historie en landschap van de Harnaschpolder, de Woudsepolder en de Groeneveldse polder*, Midden-Delfland.

Deunhouwer P., 2001: Afvalwaterzuiveringsinstallatie Harnaschpolder, gemeente Schipluiden. Een Aanvullende Archeologische Inventarisatie, *RAAP-rapport 682*.

Deunhouwer P., 2002: De neolithische vindplaats op de Noordhoorn-strandwal. Harnaschpolder, gemeente Schipluiden. Een Aanvullende Archeologische Inventarisatie, *RAAP-rapport 771*.

Deunhouwer P., 2003a: AAI en AAO Noordhoorn-strandwal, in J.P. Flamman & E.J. Bult (red.) Archeologische monumentenzorg in het AHR-project. Deel 2: het voorbereidende werk, *HOP 7*, 33-73.

Deunhouwer 2003b: Schipluiden Harnaschpolder, in: R.Proos & TGVteksten

- en presentatie (red.), *Archeologische Kroniek van Zuid-Holland 2002, Holland, jrg.35, 112-115.*
- Flamman, J.P. & K. Klerks, 2008: Gemaal Hoekpolder, gemeente Rijswijk ZH. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek door middel van boringen, *Vestigia-rapport v509.*
- Flamman, J. P. & E.A. Besselsen (red.), 2008: Het verleden boven water. Archeologische monumentenzorg in het AHR-project, *RAM 148.*
- Fruin, R., 1866: *Informacie up den Staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te regulieren de nyeuwe schiltae, gedaan in den jaere MDXIV, Leiden.*
- Goossens T.A. & P.F.B. Jongste, 2003: AAO Harnaschpolder, in: J.P. Flamman & E.J. Bult (red.), *Archeologische monumentenzorg in het AHR-project. Deel 2: het voorbereidende werk, HOP 7, 74-112.*
- Goossens, T.A., 2006a: Sporen en structuren Romeinse verkavelingsgebied, in: T.A. Goossens & J.P. Flamman (red.), *Schipluiden, Harnaschpolder. De inrichting en bewoning van het landschap in de Romeinse tijd (125-270 na Chr.), ADC-rapport 625, 303-324.*
- Goossens, T.A., 2006b: Vindplaatsen uit de periode Middeleeuwen- Nieuwe Tijd, in: T.A. Goossens & J.P. Flamman (red.), *Schipluiden, Harnaschpolder. De inrichting en bewoning van het landschap in de Romeinse tijd (125-270 na Chr.), ADC-rapport 625, 57-77.*
- Goossens, T.A., 2008: Romeinse nieuwbouw in de Harnaschpolder, in: J.P. Flamman & E.A. Besselsen (red.), *Het verleden boven water. Archeologische monumentenzorg in het AHR-project, RAM 148, 159-194.*
- Hallewas, D.P., M.C.P. Levendig-Snijders, J.F. van Regteren Altena & A. van Wingerden-van den Burg (red.), 1990: *Schipluiden, Jaarverslag ROB 1989, 98-99.*
- Ham, J., 1996: *Vier eeuwen Bonte Huys. Een huisonderzoek op Den Hoorn, Schipluiden.*
- Hessing, W.A.M., 1990: *Schipluiden: Harnaschpolder, in: W.A.M. Hessing, Archeologische Kroniek van Zuid-Holland, Holland 22, 355-356.*
- Hessing, W.A.M. & J.M. Koot, 1989: *Rijswijk-De Bult vervolgd, Kwadrant nr. 2, 12-15.*
- Hessing, W.A.M. & M.J.A. de Haan, 1990: *Harnaschpolder, gem. Schipluiden. Twee huisterpen uit de Late Middeleeuwen, Jaarverslag ROB 1989, 78.*
- Hoek, C., 1973: *Repertorium op de grafelijke lenen in De Lier, Schipluiden en Vlaardingingen (1252-1648), Ons Voorgeslacht 220, jrg.28, 69-126.*
- Hoek, C., 1984: *Acten betreffende 't Woud, Ons Voorgeslacht 345, jrg. 39, 573-592.*
- Kerkhof, M., E.J. Bult & B. Penning, 2010: *Midden-Delfland. Een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart, DAR 100.*

- Kooi, M., 2013: Den Hoorn plangebied Harnaschpolder – Woudselaan 23 en 27. Inventariserend onderzoek, *BAAC rapport A-1 20048*.
- Koot 1989: Romeinse bewoning aan 'Den Dulder'in: *Jaarverslag van de Historische Vereniging Oud-Schipluiden 1988-1989*, 4-5.
- Koot, J.M., 1993: *Tussen terp en kreekrug. Ontginningen op de rand van klei en veen (Rijswijkerbroek en Harnasch)*, Doctoraal scriptie IPP, Universiteit van Amsterdam. Amsterdam.
- Koot, J.M., 2014: Drie terpen in de Harnaschpolder en Woudse Polder nader bekeken, *Historisch Jaarboek Schipluiden 2013*, 87-103.
- Kruikius, N. & J. Kruikius 1977 (1712): *'t Hooge heemraedschap van Delflant met alle de steden, dorpen en ambachten*, Alphen aan den Rijn.
- Liere, W.J. van, 1948: *De bodemgesteldheid van het Westland*, Wageningen/'s-Gravenhage.
- Lohof, E., 2007: Schipluiden, 'Groenzone AWZI Harnaschpolder' (gem. Midden-Delfland, *ADC rapport 820*.
- Londen, H. van, 2008: Het inheems-Romeinse landschap in de Harnaschpolder, in: Flamman, J. P. & E.A. Besselsen (red.), *Het verleden boven water. Archeologische monumentenzorg in het AHR-project*, *RAM 148*, 195-216.
- Louwe Kooijmans, L.P. & P.F.B. Jongste (red.), 2006: *Schipluiden. A neolithic settlement on the Dutch North Sea coast c. 3500 cal. BC*, Leiden.
- Moerman, J.W., 2011: Het slot Harnasch, in: *Historisch Jaarboek Schipluiden 2010*, 131-133.
- Modderman, P.J.R., 1949: Enige aantekeningen omtrent de bewoningsgeschiedenis van het Westland, *Boor en Spade III*, 201-212.
- Rambonnet, L., 2013: *Plattelandsbewoning tijdens de Late Middeleeuwen in de Harnaschpolder, Midden-Delfland. Een zoöarcheologisch onderzoek naar de bewoning van MDHP-16*, Leiden, BA scriptie Universiteit Leiden, Faculteit der Archeologie.

Afbeeldingen

Afbeelding 1 (blz. 4)

De locaties van het reeds uitgevoerde archeologisch onderzoek (proefsleuven, opgravingen en begeleidingen) in de Harnaschpolder.

Afbeelding 2 (blz. 5)

De verspreidingskaart van alle archeologische vindplaatsen waarvan de locatie met behulp van archeologisch onderzoek, historische bronnen en kaarten is opgespoord.

